

ТАРЗАН

ТАРЗАН, ГОДОВАНЕЦЬ ВЕЛИКИХ МАВП ПОВЕРНЕННЯ ТАРЗАНА

Романи

Переклад з англійської
Юрія Покальчука та Олега Покальчука

ТЕРНОПІЛЬ
"НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН"

КИЇВ
"ВЕСЕЛКА"

ББК 84(7Спо)
Б51

Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах
“СВІТОВИД”
заснована 2004 року

Ілюстрації *Сергія Артюшенка*

Перекладено за виданнями:

Edgar Rice Burroughs.
Tarzan of the Apes.
Ballantine Books, New York, 1983.

Edgar Rice Burroughs.
The Return of Tarzan.
Ballantine Books, New York, 1984

Друкується за виданням:
К.: Веселка, 1990, 1991, 1992

Берроуз Едгар

Б51 Тарзан, годованець великих мавп; Повернення Тарзана: Романи: Для серед. та ст. шк. віку / Пер. з англ. Ю. Покальчука та О. Покальчука. — Тернопіль: Навчальна книга—Богдан; К.: Веселка, 2007. — 432 с. — (Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах “Світовид”. Серія ретя. Література ХХ століття.)

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-892-2

(укр., “Навчальна книга—Богдан”)

ISBN 966-01-0422-7

(укр., “Веселка”)

ББК 84(7Спо)

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора перекладу чи видавця.

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-892-2

(укр., “Навчальна книга—Богдан”)

ISBN 966-01-0422-7 (укр., “Веселка”)

© Видавництво

“Навчальна книга—Богдан”, б-ка,
макет, художнє оформлення, 2007.

©Юрій Покальчук, Олег Покальчук,
переклад, 1996.

©Сергій Артюшенко, ілюстрації, 1996.

ТАРЗАН — СИН МАУГЛІ

Небагато є у світовій літературі письменників, чію особисту славу затьмарювала би слава створеного ними образу.

Саме така доля спіткала Едгара Райса Берроуза, творця ушавленної серії з двадцяти чотирьох книг про Тарзана. Мало хто з численної маси читачів і глядачів фільмів про Тарзана та його неймовірні пригоди пам'ятає ім'я письменника.

Едгар Райс Берроуз народився 1 вересня 1875 року в родині вдатливого бізнесмена, який свого часу брав активну участь у громадянській війні, а пізніше, полишивши військо в чині майора (високий чин в армії США), приніс у родину любов до пригод і звитяги, культ мужності й честі, повагу до американської армії та її славного минулого.

Занаполяганням батька юний Едгар у 16 років опиняється у військовій школі в містечку Андвер штату Массачусетс. Це сталося у вересні 1881 року. Відтоді Берроуз починає писати до місцевої газети, його вабить праця зі словом. Військова служба йому швидко набридає, до військової науки він назавжди залишається байдужий, а його улюбленими навчальними предметами стають латинська і грецька мови. Незабаром він покидає військову школу. Та батькові дуже хочеться, щоби син став військовим, і через деякий час Едгар знову опиняється у військовому навчальному закладі.

Цього разу це була Мічиганська військова академія поблизу Детройта. Там Берроуз захоплюється кінним спортом, грає у футбол. В Академії він вчиться протягом 1892–1893 років. Незалежний і гордий характер хлопця навіть призводить його до дуелі з одним кадетом, а треба сказати, що у США дуелі були заборонені. І хоча все обійшлося без трагічних наслідків, після такого інциденту Берроуз змушений був залишити і цей навчальний заклад.

Наприкінці травня 1896 року він, записавшись добровільно простим солдатом на військову службу, прибуває до форту Грант у штаті Аризона — одне з найважчих для служби місць.

Тут під командою брутальних і свавільних начальників молодий Берроуз витримує рік. 23 березня 1897 року він звільняється з військової служби — і цього разу назавжди.

Одним з найбільших захоплень молодого Берроуза в літературі був англійський письменник Ред'ярд Кіплінг. У його творах оспівується романтика колоніальної військової служби та екзотичного світу далеких від цивілізації країн, їхніх культур. Твори Кіплінга змалку надихали Берроуза, хлопця захоплювало романтичне оспівування англійцем “Ноші білої людини”, його полонив Кіплінгів герой, який повинен виконувати обов'язок у нецивілізованому світі попри всі незгоди, небезпеку і поневіряння у важких для європейця умовах диких країв, бо це його повинність перед Богом і людьми, це його хрест.

Романтичним світоглядом Кіплінга пронизана майже вся творчість Едгара Райса Берроуза.

Пізніше письменник розповідав, що, з дитинства захоплюючись міфологією, залюбки вивчаючи римський і грецький світи, він особливо уподобав легенду про заснування Риму. За цією легендою во-вчиця вигодувала двох немовлят, Ромула й Рема, і за іменем одного з них було назване місто Рим.

Поза тим Берроуза, який сам займався спортом, захоплює культ сильного, гарного тіла, культ спортивної звитяги, який він бачить у грецькій і римській культурі.

Полишивши військо, Берроуз почав заробляти собі на життя журналістською працею, аж доки “Журнал всіх оповідань” (“Олл-сторі мегезін”) не надрукував його перший художній твір “Фіолетова вуаль” у кількох номерах з продовженням, замовивши молодому авторові нові твори. Після першої публікації 1906 року виходять одні з однією іншою, аж доки не з'являється роман “Злочинці з Торна” — середньовічна історія, яка друкується з продовженнями в 1911–1912 роках і приносить Берроузові першу літературну славу.

І ось 16 травня 1914 року Берроуз починає друкувати новий невеликий за обсягом роман “Звірі Тарзана”, перший із всесвітньо відомої потім серії романів.

Нині творчості Берроуза присвячено чимало наукових і культурологічних досліджень, існує спеціальний словник “світів Берроуза”, а головне, за мотивами романів про Тарзана знято чимало фільмів. Нові кінофільми з'являються й сьогодні.

Перший фільм “Тарзан, годованець великих мавп” вийшов на екрани у серпні 1919 року. У кількох найпопулярніших фільмах головну роль грав чемпіон Олімпійських ігор з плавання Джонні Вейсмуллер. Гадаємо, читачам буде цікаво дізнатись, що існує спеціальна “Енциклопедія потвор і вигаданих створінь з творів Едгара

Райса Берроуза” (1978). Бо серія романів про Тарзана була лише однією з численних серій, написаних Берроузом.

Відома інша серія фантастичних романів письменника про Марс — “Принцеса Марса”, а також серія романів про детектива Ніка Картера.

Берроуз належав до тих письменників-белетристів, яких відносять до авторів “масової культури”, тобто літератури, яка приваблює екзотикою чи сюжетом, але є невисокою з погляду красного письменства.

У випадку з Берроузом це тільки почасти правда. Бо образи, що їх створив письменник, несуть значно більше навантаження, ніж це здається на перший погляд.

Звернімо увагу: Тарзан — людина шляхетна, автор наділяє його усіма чеснотами, яких, на думку Берроуза, не дає людині цивілізація або відбирає в неї, хоч вони існували в людині при народженні.

Нині кожному зрозуміло, що в такій формі світоглядна концепція Берроуза спирається на світобачення видатного майстра слова Ред’ярда Кіплінга. Справді, Кіплінгів Мауглі — це тонко виписана, непересічна психологічна постать, це образ казкового героя з глибоко романтичним сприйняттям світу, який великою мірою поділяє і сам автор.

“Мауглі” — улюблена книга багатьох поколінь читачів. Чому? Та тому, що романтичне бачення світу, шляхетність, душевна чистота і правдолюбство приваблює усіх, а надто сьогодні, і кожен поважає і цінує такі якості в іншій людині.

Тарзан вочевидь виріс з образу Мауглі. Берроуз ніколи не відмовлявся від того, що, попри інші чинники, його захотила до створення Тарзана саме Кіплінгова “Книга джунглів” з головним героєм, вихованим дикими звірами у джунглях Індії, підлітком Мауглі.

Але за розвитком сюжету в романі Берроуза ми досить швидко бачимо Тарзана дорослим. Бо Берроуз вочевидь хоче утекти від загальновідомого стереотипу Кіплінгового підлітка Мауглі. Берроузів Тарзан потрапляє у світ дорослих західної цивілізації і тут поводить себе шляхетно й гуманно, змушуючи читача ще раз переконатися у згубних впливах цивілізації, якщо людина не пам’ятає про ці впливи і повсякчас не бореться проти них.

Тобто Тарзан вчить свого читача бути мужнім і шляхетним, кавалером і захисником дами, безстрашним і безкомпромісним у герці зі злом, готовим на великі жертви заради друзів, заради тих, хто добрий і чесний, кому він віддає свої почуття і свою душу.

У подальших романах серії з'являється Тарзанів син, різні зловмисники, бандити і шпигуни, навіть сталінські терористи, але завжди Тарзан виходить переможцем з усіх битв з носіями Зла, бо він є уособленням шляхетності та всепереможного Добра.

У період Другої світової війни Едгар Райс Берроуз, будучи вже літньою людиною, працював військовим кореспондентом.

Життя його було сповнене різних пригод і несподіванок, його донька знімалася у фільмах про Тарзана, у нього було багато друзів. Свого часу він заснував ціле містечко під Лос-Анджелесом у Каліфорнії, яке назвав Тарзан. Та, як і великий Александр Дюма, творець невмирущих мушкетерів і графа Монте-Крісто, що був казково багатий протягом одного періоду свого життя, але помер без копійки в кишені, так і Берроуз на схилі свого віку жив у скромному будиночку, який належав його рідним.

Одна з його останніх фраз перед смертю: “Якщо там таки є якесь інше життя, то я хотів би помандрувати в космосі й відвідати інші планети”, — найкраще характеризує його особистість.

Помер письменник 18 березня 1950 року, і його поховано під високим деревом неподалік від того місця, де колись була головна штаб-квартира його Тарзана у Лос-Анджелесі.

Тарзан на десятиліття обезсмертив ім'я Берроуза. Можна сміливо сказати, що романи про Тарзана — надбання світової культури, її невід'ємна частина, і врешті з ними знайомиться і український читач.

Звертаючись до українського читача, мушу підкреслити, що російською мовою романи про Тарзана були перекладені давно, ще в ті часи, коли до перекладу з іноземної мови і перекладачі, і видавці ставились доволі недбало. Тому в багатьох книгах про Тарзана, перекладених російською, є чимало пропусків, нечітко перекладені абзаци, перекручені імена героїв тощо. В такому вигляді російські переклади були передруковані і в новітніх російських видавництвах. Пропонована українському читачеві серія романів про Тарзана перекладається з англійської мови, спираючись на основні закони достеменного відтворення авторської думки нашою мовою, і тому часом може відрізнятись від російськомовного перекладу.

Юрій Покальчук

ТАРЗАН, ГОДОВАНЕЦЬ ВЕЛИКИХ МАВП

1

У МОРЕ!

Я почув цю історію від чоловіка, що зовсім не збирався переказувати її ані мені, ані будь-кому іншому. Певно, то давнє вино розв'язало язика моему гостеві, а вже моя недовіра та кепкування упродовж наступних днів спонукали його довести свою незвичайну розповідь до кінця.

Коли балакун утямив, що він мені розповів, і переконався, що я все одно йому не вірю, наївне марносластво та хміль доброго вина погнали його відкопати поміж записаних рукописів та сухих офіційних рапортів Британського міністерства колоній докази дивовижних подробиць його неймовірної розповіді.

Не будши очевидцем зображуваних подій, я не стверджую, ніби все це правда, та вже те, що, переказуючи її, я використав вигадані імена для головних героїв, цілком достатньо свідчить про мою щирі переконаність: таке дійсно могло трапитися.

Пожовклі, перетлілі сторінки щоденника давно померлої людини та рапорти Міністерства колоній дають поважну підставу вірити словам мого балакучого гостя, тож я переказую вам цю історію в тому вигляді, у якому прискіпливо відновив її за цими різнорідними джерелами.

Але якщо все ж вона видасться вам неймовірною, то, принаймні, погодьтеся зі мною, що вона своєрідна і неповторна, дивовижна й цікава.

З рапортів Міністерства колоній і з небіжчиковаго щоденника я довідався, що один молодий англійський пан, якого умовно назвемо Джон Клейтон, лорд Грейсток, був посланий у Британську Західну Африку із надзвичайно делікатним дорученням: розслідувати зловживання в місцевій англійській колонії. Йшлося про вербування тубільного населення в солдати для колоніальних військ дружньої

європейської держави. Натомість, завербованих тубільців використовували тільки для примусового збирання каучуку й слонової кістки серед диких племен за течією рік Конго та Арувімі.

Тубільці британської колонії скаржилися, буцім їхню молодь спокушали на виїзд щедрими обіцянками, але рідко хто хоч колись повертався до своїх родин.

Англіїці, що жили в Африці, висловлювалися ще гостріше: вони доповідали, ніби чорношкірі бідолахи потрапляють у справжнє рабство, а коли, згідно з угодою, минає термін їхньої служби, білі начальники, користуючись із невігластва негрів, утовкмачують їм, начебто ті повинні служити ще довгі роки.

Отже, Міністерство колоній призначило Джона Клейтона на нову посаду в Британській Західній Африці; секретні інструкції, які той отримав, вимагали докладно розслідувати несумлінне ставлення офіцерів дружньої європейської держави до чорношкірих британських підданих. Мета його призначення туди, власне, не має особливої ваги для цієї оповіді, та трапилося так, що він не лише не провів жодного слідства, а й навіть не дістався до місця свого призначення.

Клейтон був тим типом англійця, якого хочеться бачити у найшляхетніших і найвищих історичних здобутках, наслідках тисяч

з витяжних битв,— міцним чоловіком, сповненим життєвої снаги у всьї її проявах: розумовому, моральному та фізичному.

Зросту він був вище середнього, сіроокий, з різкими та правильними рисами обличчя, виглядав здоровим, дужим, струнким — цьому, вочевидь, сприяли роки військової муштри.

Політичне честолюбство спонукало його домагатися переведення з армії в Міністерство колоній. І ось ми бачимо його ще замолоду, а вже з делікатним і дуже важливим дорученням.

Отримавши це призначення, він відчув і радість, і занепокоєння. З одного боку, — він отримав цілком заслужену винагороду за сумлінну й корисну працю, а це ж шабель до значніших та відповідальніших постів; проте, з іншого боку, — він заледве три місяці тому одружився зі шляхетною Алісою Рузерфорд, і думка про необхідність везти тендітну молоду жінку в небезпечні хащі тропічної Африки вельми його непокоїла.

Заради неї Клейтон уже хотів відмовитися від призначення, але дружина не погодилася. Навпаки, вона наполягала, щоби чоловік прийняв призначення і неодмінно взяв її з собою.

Були ще матері, брати, сестри, тітки і кузини, які висловлювали різні думки з цього приводу, але про те, щό саме вони настійно радили молодому подружжю, історія замовчує.

Ми знаємо лише, що одного чудового травневого ранку 1888 року Джон Клейтон, лорд Грейсток, та леді Аліса відпливли з Дувра до Африки.

За місяць вони прибули до Фрітауна, де винайняли невеликий вітрильник “Фувалда”, який повинен був довести молоду пару до кінцевого пункту їхньої мандрівки. Відтоді про лорда Грейстока та леді Алісу не було ні слуху ні духу.

Коли минуло два місяці після того, як “Фувалда” підняла якір і вийшла з Фрітаунського порту, майже десяток британських військових кораблів кинулися на їхні пошуки. Невдовзі поблизу острова Святої Єлени було знайдено уламки, які засвідчили, що “Фувалда” пішла на дно разом з усіма пасажирами. Пошуки припинилися, щойно почавшись, та надія ще багато років жила у скорботних серцях родичів молодого подружжя.

“Фувалда” була невеликим вітрильником водомісткістю у сто тонн, типовим для каботажного флоту далекої Південної Атлантики. Екіпажі таких суден нерідко складаються із різноплеми́нних зарізяк і волюцюг, утікачів від судочинства.

“Фувалда” не стала винятком із загального правила. Офіцери на ній були тупим бидлом, яке ненавиділо команду, тому матроси відповідали їм такими ж почуттями. Капітан добре знав свою справу, та поведився з підлеглими у край грубо. Він знав чи то, принаймні, умів застосовувати лише два засоби порозуміння з ними: кийок і револьвер. Але навряд чи та наволоч, яку він набрав собі в команду, могла зрозуміти щось інше.

Уже наступного ранку по відплиттю із Фрітауна Джон Клейтон та його молода дружина стали свідками таких сцен, які вони раніше бачили хіба на обкладинках морських повістей. Тоді ж була викута перша ланка того ланцюга обставин, який закінчувався життям ще не народженого тоді героя цього роману. І схожого життя ще не було в історії людства.

Двоє матросів драїли палубу “Фувалди”, перший помічник стояв на містку, а капітан розмовляв із Джоном Клейтоном та леді Алісою.

Матроси працювали, задкуючи до маленької групи, яка теж не бачила їх. Вони підступали дедалі ближче, і, зрештою, один із них опинився за капітановою спиною. Ще би мить — і він пройшов би повз них, а ця дивна історія не була би написана.

Тасаме цієї миті капітан, попросившись із подружжям Грейстоків, крутнувся — і наштовхнувся на матроса. Він утратив рівновагу й гепнувся на палубу, перекинувши на себе відро з брудною водою.

Одну мить сцена здавалася кумедною — але тільки одну мить. З ізливою лютої лайки, з обличчям, червоним від обурення і нестямі, капітан зірвався на ноги та одним страшним ударом звалив матроса на палубу.

Матрос був невисокий на зріст і старий, що лиш відтіняло нелюдяність капітанового вчинку. Інший матрос, навпаки, був і не старий, і не малого зросту, а такий собі ведмідь-чоловік: його чорні вуса були хвацько підкручені, а товста, мов у бика, шия міцно стриміла між кремезними плечима.

Коти здоровань побачив, що товариш упав, він пригнувся — і з глухим гарчанням кинувся на капітана, зваливши його на коліна одним могутнім ударом.

Із червоного капітанове обличчя стало білим: це був бунт, а бунти він бачив і придушував у своїй попередній жорсткій практиці. Не підводячись з колін, він вихопив з кишені револьвер і вистрілив упритул у живу гору м’язів, яка височіла над ним. Хоч який швидкий був його рух, та Джон Клейтон виявився ще спритнішим, і куля, що мала вцілити матросові у серце, натомість уп’ялася йому в ногу:

лорд Грейсток ударив по капітановій руці тієї миті, коли побачив, як зброя зблиснула на сонці.

Клейтон заявив капітанові, що він обурений його нелюдським поведженням з командою і не допустить повторення подібних сцен, допоки він і леді Грейсток будуть пасажирами “Фувалди”.

Капітан уже хотів було дати різку відсіч, але передумав, повернувся і пішов геть, буркаючи і лаючись. Він не осмілився затіяти сварку з англійським чиновником, адже знав, що за тим стоїть караюча рука, яку він уповні поцінував і якої боявся, — могутній англійський флот.

Обидва матроси підвелися: старий допоміг устати пораненому товаришеві. Величезний гевал, знаний серед команди під прізвиськом Чорний Майкл, спробував обережно ступити на ногу й, переконавшись, що вона його тримає, звернувся до Клейтона з неоконкретними словами подяки.

Тон подяки був похмурий, та слова — безумовно щирі. Закінчивши свою коротеньку промову, матрос повернувся й пішов, накульгуючи, на бак, усім виглядом виказуючи, що він закінчив.

Кілька днів Чорного Майкла не було видно, а капітан обмежувався лише похмурим бурчанням при зустрічі з Грейстоками. Молодята продовжували обідати в його каюті, але капітан намагався знаходити собі десь роботу, коли вони сиділи за столом.

Інші офіцери були грубими, неписьменними типами, які мало чим відрізнялися від екіпажу, над яким збиткувалися. Тому вони радо уникали спілкування з вишуканим англійським лордом та його дружиною. Таким чином Клейтони, здебільшого, лишалися на самоті.

Такий перебіг справ аж ніяк не суперечив їхнім бажанням, та цим Клейтони відсторонилися від життя маленького корабля. Вони не були в курсі щоденних подій, які невдовзі вилилися у криваву драму.

В самій атмосфері цього судна було щось моторошне, лиховісне. Зовні, як здавалося Клейтонам, усе велося гаразд; але душею обоє відчували наближення невідомої небезпеки, хоча й воліли не казати про це.

Вийшовши на палубу наступного дня після пригоди з Чорним Майклом, Клейтон побачив старшого помічника з палицею у руці: офіцер репетував на гурт похмурих матросів, у той час, як двоє виносили мертве тіло товариша.

Клейтон не вдався до розпитувань: йому й так усе було зрозуміло. Наступного ранку, коли на обрії з'явився британський броненосець, він майже зважився зажадати, щоб його з дружиною пересадили; переконаність, що їхнє перебування на борту “Фувалди” закінчиться вельми трагічно, дедалі міцнішала.

До полудня вони зблизилися з британським кораблем на відстань голосу, та коли Клейтон уже було зібрався просити капітана про пересадку, в і н зрозумів усю безглуздість свого задуму. Якби він пояснив командирові корабля її величності своє бажання повернутися туди, звідки він шойно вирушав? Та й справді, якби він їм поскаржився, що два матроси-неслухи були грубо покарані офіцерами, усі на крейсері посміхнулися б собі у вусат а пояснили його бажання залишити суденце єдиною причиною — боягузством.

Джон Клейтон так і не зажадав пересадки на британський військовий корабель і надвечір побачив, як крейсер зник за обрієм. Та ще перед тим, як броненосець щез з очей, він довідався таке, що ствердило його найгірші передчуття й змусило проклясти своє фальшиве самолюбство, яке не дозволило йому убезпечити молодої дружини, коли та безпека була так близько... А тепер — зникла назавжди.

Близько третьої години дня маленький старий матрос, якого кілька днів тому вдарив капітан, підійшов до Клейтона і його дружини, що стояли біля борту й проводжали поглядом танучі обриси великого броненосця. Старий заходився драїти мідне поруччя і, малопомалу наблизившись до Клейтона, проказав упівголоса:

— Чортів занудить від того, що буде на цьому судні! Згадаєте мої слова, сер: чортів занудить!

— Що ви хочете цим сказати, друже? — спитав Клейтон.

— Що? Хіба ви не бачите, що тут коїться? Ви що — не чули несамовитої лайки капітана? Не бачили, що його помічники замордували половину команди? Дві розбиті голови вчора і три сьогодні. Чорний Майкл ходить, мовби нічого й не трапилось, т а він не така людина, щоб усе це зносити. Ні, він не з таких! Згадаєте мої слова, сер!

— Ви хочете сказати, друже, що команда готує бунт? — спитав Клейтон.

— Бунт! — вигукнув старий. — Бунт! Вони готують убивство, сер, згадаєте мої слова, сер!

— Коли?